

Vadim Z Rogovin: Ursprunget till och konsekvenserna av Stalins Stora terror.

[Föreläsning som den ryske historieprofessorn V R Rogovin höll vid Glasgow University, i mars 1996. Vadim Rogovin är en världens största auktoriteter på oppositionen i Sovjetunionen på 20- och 30-talet. Under hela sin akademiska karriär har han utifrån en marxistisk ståndpunkt varit motståndare till stalinismen. Han är författare till en sju volymer lång historia om motståndet mot stalinismen i Sovjet, från grundandet av vänsteroppositionen 1923 till Sovjetregeringen konspiration för att mörda Trotskij 1940. Rogovin avled 1998, 62 år gammal. Hans sju böcker finns på ryska på nätet. En av böckerna, den som behandlar den Stora terrorn, finns översatt till engelska.]

Jag vill tacka för äran att få tala vid ett av de största universiteterna i världen, med ett av de främsta sovjetologiska centra som finns.

Idag kommer vi att tala om en av de mest tragiska perioderna i mänsklighetens historia. Den har varit ämne för många både historiska och litterära böcker, men det återstår ändå mycket som är förbryllande. Under många år och årtionden framåt kommer människor fortfarande att studera de problem som hänger samman med vad som ibland kallas den Stora terrorn, ibland de Stora utrensningarna, ibland Jezjov-perioden eller bland oss ibland helt enkelt 1937. Det kommer ännu att skrivas många romaner, och göras många pjäser och filmer om detta fenomen. Jag kan nämna ett verk som på ett fullgott sätt behandlar 1937, och det är ett verk som inte är skrivet i Ryssland utan i väst. Jag tänker på Hemingways roman, **Klockan klämtar för dig**.*

De Stora utrensningarna är en unik händelse i mänsklighetens historia. Vårt sekel har givetvis sett en hel del blodigt förtryck som har riktats mot massorna. Det dog mer människor i Hitlers koncentrationsläger än av Stalins förtryck. När jag var i Armenien berättade en lokalinvånare, att på några dagar 1915 dödades en miljon armenier i Turkiet. Men det är exempel på etnisk utrensning, och jag behöver inte påpeka det mer aktuella exempel på etnisk utrensning som har ägt rum i det tidigare Jugoslavien. Vi kan säga att i inget av dessa fall tvingade bödlarna sina offer att förnedra sig genom att bekänna avskyvärda brott som de inte hade begått.

Om vi tittar på tre speciella perioder i den sovjetiska historien, nämligen inbördeskriget mellan 1918-20, perioden av våldsamma tvångskollektiviseringar, och den Stora terrorn, så kan vi säga att de två första har historiska föregångare eller paralleller. Exempelvis hade inbördeskriget i Sovjetunionen mycket gemensamt med inbördeskriget i USA i mitten av 1800-talet. Leo Trotskij ville till exempel skriva en bok för att jämföra likheterna mellan det amerikanska och det ryska inbördeskriget. Perioden av tvångskollektiviseringar som varade ungefär 6 år är ett exempel på ett verkligt inbördeskrig som berodde på det godtyckliga sätt som kollektiviseringarna genomfördes på och de tvångsmetoder som Stalin använde. Vi kan dra vissa paralleller mellan tvångskollektiviseringarna och den Vendée som ägde rum efter den franska revolutionen. Men hur hårt historiker än har ansträngt sig så har de inte kunnat hitta någon parallell till de Stora utrensningarna i Sovjetunionen.

När jag påstår att dessa händelser har studerats dåligt eller inte har förståtts, så tänker jag på att det existerar flera myter om de Stora utrensningarna. Det gäller först och främst statistiken från den Stora terrorn. Siffror som avsevärt överdriver antalet offer passerar från bok till bok och från verk till verk. Exempelvis finns det ett verk av Anton Antonov-Ovsejenko, som nog inte är så känt i väst. I sin bok, **Time of Stalin - portrait of a tyranny**, hänvisar han till en rapport från KGB till politbyrån i det sovjetiska kommunistpartiets centralkommitte. Han hänvisar till det faktum att under perioden 1935-41, så passerade 19,4 miljoner offer Lubjanka [GPU:s högkvarter i Moskva]. Av dessa sköts 7 miljoner, och resten skickade till koncentrationsläger.

I sin roman **Den första kretsen** använder Alexander Solzjenitsyn en något mer sofistikerad me-

* Detta måste antingen vara ett misstag av Rogovin (troligast) eller av den engelske översättaren. Hemingways bok handlar om spanska inbördeskriget, inte om utrensningarna i Sovjet. Den bok som Rogovin förmodligen åsyftar är Arthur Koestlers **Natt klockan tolv på dagen** från 1940. Att så är fallet stöds av det faktum att Rogovin kommenterar denna bok i andra sammanhang, se t ex [Bolsjevism, stalinism, trotskism](#) som är ett kapitel ur en bok om terrorn under åren 1937-1938 – öa.

tod. Med viss ironi skriver han att ett kännetecken hos alla fångvaktare är att överdriva antalet fångar i fängelser och koncentrationsläger. Han skriver att internerna i det fängelse som han beskrev i sin roman upplevde att de enda som var kvar på utsidan var regeringstjänstemän, fängelseadministrationen och KGB själva. Solzjenitsyn skriver att även om det bara fanns 12-15 miljoner människor i lägren så trodde fångarna själva att det fanns 30 miljoner. Men om siffran som fångarna åberopar var överdriven två eller tre gånger, så överdrev Solzjenitsyn själv det verkliga antalet med en faktor fyra eller fem. En av de viktigaste anledningarna till den förvrängda statistik som jag just har citerat var partibyråkratins feighet i Sovjetunionen. Ända till slutet av 80- och början av 90-talet dolde de siffror som de kände till.

En klarare bild

Men nu är bilden mycket klarare, och vi har en bättre förståelse för de verkliga siffrorna. Jag skulle vilja anföra fyra olika sorters statistik och källor som jag har jämfört i min forskning: de noter som skickades från KGB med början ungefär 1954 till centralkommittén, politbyrån och partiets högre organ; det arbete som demografer i vårt land utförde angående den folkräkning som genomfördes 1937 och 1939; och slutligen de siffror som registrerades vid denna tid angående de intagna i fängelserna. Det fördes mycket noggranna register. Ett av byråkratins särdrag är ju just att de för siffror med sådan oerhörd noggrannhet. Lägerkommendanterna hade inget intresse av att överdriva dessa siffror, eftersom antalet fångar var knutet till produktionskraven. Slutligen skulle jag vilja anföra antalet personer som återuppräktades mellan 1954 och 1992.

Om man slår ihop alla dessa källor, uppgår siffran över antalet fångar som förtrycktes av politiska skäl till omkring 4 miljoner under Stalinperioden. Antalet som faktiskt sköts ligger mellan 700 och 800.000. Oavsett vilken måttstock man har är det naturligtvis svindlande siffror, och aldrig tidigare i historien har så många människor förtryckts av politiska skäl. Av detta antal kom mer än hälften inom en 2-årsperiod: 1937-38. Antalet som sköts under dessa två år var sex gånger större än antalet offer under hela den övriga Sovjetperioden.

Det finns också andra myter om den Stora terrorn som går från bok till bok. Det finns exempelvis en myt om att det fanns ett motstånd mot den stalinistiska terrorn från en moderat flygel inom politbyrån. Enligt denna myt förföljdes de medlemmar i centralkommittén och politbyrån som själva blev offer därför att de var mot den stalinistiska terrorn. Och så är det myten om Bucharins påstådda hjältemod under perioden som ledde fram till hans arrestering. Men en mer grundläggande myt är den som finns i praktiskt taget samtliga dessa redogörelser, även i olika böcker som har skrivits av personer med mycket olika uppfattningar. Enligt denna version var de Stora utrensningarna en absurd, meningslös och godtycklig handling som troligen berodde på Stalins förföljelsemani. Enligt denna beskrivning var alla offer oskyldiga till *alla* slags brott, inklusive opposition mot Stalin. Bland anhängarna till denna teori finns Chrusjtjov och hans band. Andra anhängare till denna myt är olika ryska författare från slutet av 80- och början av 90-talet. Jag har även sett den i arbeten av öppet antikommunistiska personer som Solzjenitsyn och Robert Conquest.

Först skulle jag vilja säga några ord om Stalins förföljelsemani. Enligt vittnesmål från personer som stod Stalin mycket nära (bland andra Molotov och Stalins dotter Svetlana Alilujeva) finns det ingen tvekan om att han mot slutet av sitt liv verkligen uppvisade tecken på extrem paranoia. Men vid tiden för de Stora utrensningarna var hans mentala hälsa en helt annan. Vi skulle kunna säga att det var hans ”bästa tid”, som mästare i kriminellt beteende och provokationer. Han var anmärkningsvärt kalkylerande, hade en betydande grad av personlig kontroll och kunde tala ovanligt lugnt eller ironiskt om de mest fruktansvärda saker.

Hur kan vi förklara att dessa myter existerar? För det första kan vi peka på att få forskare, ända tills helt nyligen, hade tillgång till korrekta informationer. Sedan kan vi peka på det tendentiösa urvalet av fakta som de verkligen hade tillgång till eller den lika tendentiösa vägran att använda fakta som de också kände till. Låt oss exempelvis ta det mest berömda och ingående verk som har framställt hittills, den ryska två volymers utgåvan av Robert Conquests **Den stora terrorn**.

När jag nyligen läste om den hittade jag inte mindre än 200 faktafel. Hälften av dessa går att för-

klara med att forskaren inte hade tillgång till riktig information, eller alltför lättvindigt trodde på felaktig eller otillförlitlig information. Den andra hälften går att förklara med att Conquest inte använde annat material som var lätt tillgängligt, som Leo Trotskij's böcker eller artiklar i *Oppositionsbulletinen*. Vi får inte glömma att utrensningarna genomfördes i namn av kampen mot Stalins huvudfiende, Leo Trotskij, och hans efterföljare i Fjärde internationalen. Det är slående att Conquest i sitt viktigaste verk om utrensningarna, ägnar totalt tre sidor åt Trotskij's teorier och verksamhet. På dessa tre sidor kunde jag hitta 10 viktiga teorier, som när de analyseras helt enkelt inte stämmer. En av dessa är att Conquest påstår att Trotskij redan hade krossat all politisk opposition i partiet. En annan är att Trotskij inte uttryckte ett spår av medkänsla för de miljontals offren för tvångskollektiviseringarna.

Svar på en växande opposition

Jag menar att den korrekta infallsvinkeln är att betrakta utrensningarna som det enda svar Stalin kunde ha på den växande oppositionen inom den kommunistiska rörelsen, både i Sovjetunionen och utanför dess gränser.

Med det i åtanke skulle jag kort vilja återvända till ett år som var ytterst betydelsefullt för de senare händelserna – året 1932. Under detta år hade den stalinistiska klickens politik orsakat en ytterst allvarlig ekonomisk kris. I många regioner, i synnerhet Ukraina och norra Kaukasus ägde det rum ett inbördeskrig i liten skala. Från tid till annan krävdes det att trupp, inklusive artilleri och stridsvagnar, skickades mot bönderna. I många områden, jag tänker särskilt på Ivanovo och Ivanovo-regionen (ett viktigt textil- och industriellt centrum), uppkom vågor av strejker mot arbetarnas outjämbaliga villkor.

Under dessa förhållanden återuppstod i viss mån de oppositionella gruppernas verksamhet. Dittills hade de till stor del existerat underjordiskt. De gjorde definitivt ansträngningar att enas mot Stalin. En aspekt av Stalins agerande var hans kriminella sätt att spela på de politiska och ideologiska motsättningar som fanns mellan höger- och vänsteroppositionen. 1932 hade dessa motsättningar till stor del blivit överspelade eller utjämnade. När den store revolutionäre författaren Victor Serge återvände till Europa efter sin landsförvisning, så berättade han att han hade haft möjlighet att träffa många medlemmar i den tidigare högeroppositionen, det vill säga Bucharins skola. De sa till honom att deras inställning till Leo Trotskij och vänsteroppositionen hade förändrats betydligt.

På hösten 1932 höll anhängarna till Bucharins skola en konferens i Moskva, där de diskuterade olika sätt att gå mot Stalin. För 3 år sedan träffade jag den nu 95-årige Valentin Astrov, som 1932 var en relativt ung men ändå välkänd medlem i Bucharins skola. Den första konferensen för dessa unga högeroppositionella ägde rum i hans lägenhet i Moskva, och han mindes bestämt att de talade öppet om behovet att avlägsna Stalin med våld. Han berättade för sina kamrater att han inte ville delta i en sådan kamp mot Stalin. Så högeroppositionens efterföljande möten ägde rum utan hans deltagande och på andra ställen. Senare arresterades Astrov av NKVD. När han förhördes frågade utredarna: ”Berätta för oss vad som hände på det och det mötet och den och den platsen.” Astrov kunde ärligt säga att han inte kände till dessa möten.

Under samma tidsperiod började flera ledande medlemmar i vänsteroppositionen, inklusive många som tidigare hade kapitulerat, att bli mer aktiva. Det gäller framförallt gruppen kring Ivan Nikitovitj Smirnov. Vi har information om detta från dottern till en kvinna som arresterades fem gånger. Tatjana Mjagkovas dotter berättade för mig hur dessa medlemmar i vänsteroppositionen brukade träffas i hennes mors lägenhet. Under dessa möten sa Zinovjev och Kamenev att de var helt överens om behovet att avlägsna Stalin och att de också var överens om att man behövde ta kontakt med Trotskij. Vid den tidpunkten sa de att det värsta misstag de hade gjort, till och med värre än deras misstag 1917, var att de hade brutit med vänsteroppositionen 1927. Så under hela 1932 fördes det bland dessa olika oppositionella grupper en rad förhandlingar om hur man skulle bilda ett allmänt Stalinfientligt block. Innan dess, 1931, lyckades Smirnov få till stånd ett möte med Trotskij's son, Leon Sedov, i samband med att Smirnov var på ett offentligt ärende i Berlin. De utbytte uppfattningar om möjligheterna till samarbete mellan Trotskij och de oppositionella i Sovjet, och om

utbyte av information mellan honom själv och Trotskij. Från denna tidpunkt hade Sedov och Trotskij täta kontakter med de olika oppositionsgrupperna i Sovjetunionen.

Moskvarättegångarna

Den amerikanske historikern J Arch Getty och den franske historikern Pierre Broué var de första som i detalj skrev om händelserna 1932. De gjorde det på grundval av material som de 1980 hittade i de tidigare stängda delarna av Trotskij's arkiv. Under forskningsarbetet med min bok hittade jag andra dokument som de inte hade åberopat, och som handlade om 1936, året för de första Moskvarättegångarna. Allt som sas vid denna rättegång var inte lögn. En av de som vittnade vid rättegången var Ivan Smirnov tidigare hustru, Safonova, som spelade en mycket motbjudande roll vid rättegången. Efter -36 frigavs hon och när det 1956 tillsattes en kommission för att undersöka den första Moskvarättegången, vittnade Safonova igen. Hon sa att 90% av det som sas vid rättegången om Smirnov och de andra anklagade inte stämde med verkligheten. Det går naturligtvis inte att ha en exakt procentsats när man bedömer förhållandet mellan lögn och sanning. Men kommissionen som undersökte Moskvarättegångarna brydde sig inte om att ta reda på de 10% som faktiskt motsvarade verkligheten.

Jag tror att vi måste hålla med Pierre Broué när han säger, att mycket av det som sas under rättegången om konferenser och diskussioner som ägde rum bland de oppositionella faktiskt ägde rum. Dessutom bekräftade Trotskij's son, Leon Sedov, många fakta kring detta i sin berömda bok, **Livre Rouge**, i kapitlet "Vad som egentligen hände". Men han kunde givetvis inte berätta allt, och inte heller skulle han sagt allt vid den tidpunkt då boken skrevs. Exempelvis var en av mellanhänderna mellan Leon Sedov och Trotskij en gammal bolsjevik, Jurij Gaven, som hade varit med i partiet sedan sekelskiftet och spelade en ledande roll under revolutionen 1905. Trots att hans namn nämndes flera gånger under rättegången, så uppträdde han aldrig under rättegången varken som vittne eller anklagad, och han tillhörde inte de som dömdes under rättegången. Av detta drog Trotskij och Sedov slutsatsen att GPU inte lyckades knäcka honom.

Jag skulle vilja citera ur ett brev som Leon Sedov lyckades skicka till Trotskij när denne bokstavligen satt i husarrest i Norge vid tiden för den första Moskvarättegången. I och med att Trotskij satt i husarrest var brevet lite underligt. Han måste till exempel tilltala Trotskij formellt, med det ryska "vy" [ni] istället för "ty" [du]. Han skriver att när det exempelvis gäller konspiratörerna Smirnov och Gaven, så kan vi bara kännas vid de fakta som öppet uttalades av de anklagade under rättegången. Mycket intressant är att det fanns ett stort antal oppositionsgrupper som verkade 1932. Men när många av dessa oppositionella arresterades 1932-33, och folk som var indragna i detta block blev förhörda, så lyckades inte en enda utredare hitta några bevis för att blocket existerade. Som ett resultat av det lyckades ett antal av de som var med i blocket behålla sin frihet ända fram till 1935 och 1936. Först efter den nya arresteringsvågen 1935-36 och efter fruktansvärd tortyr, lyckades utredarna få reda på att det fanns ett Stalinfientligt block, som förenade inte bara gamla oppositionsmedlemmar utan också många nya människor.

Rjutin-gruppen

Det verkar som om utredarna 1932 trodde att hela blocket bestod av bara en gren, en flygel av blocket, nämligen Rjutins grupp. Rjutins utveckling är intressant. 1927 var han en mycket nitisk stalinist. Han ledde ofta banditgång som skingrade vänsteroppositionens möten i Moskva. Liksom många inom partikommitténs ledning i Moskva stod han 1928 nära högeroppositionens ståndpunkter. Vid den tidpunkten var han alltså mot den sicksackande stalinistiska äventyrspolitiken. Redan 1930 förhandlade Rjutin med många gamla bolsjeviker, och insisterade till och med på behovet att ena sig med vänsteroppositionens gamla medlemmar mot Stalin. 1932 grundade han Marxist-leninistiska förbundet. Han var en av de som låg bakom och han skrev troligen större delen av den 100 sidor långa plattform som antogs. Men det är uppenbart att Rjutin-plattformen är ett kollektivt dokument med bidrag från flera personer, inklusive många partimedlemmar.

En punkt står klar i detta dokument: de gamla motsättningarna inom oppositionen hade förblek-

nat inför den nya skiljelinje som fanns i partiet. Den nya skiljelinjen gick mellan den stalinistiska klicken som kontrollerade partiet och de som var mot att krossa alla oktoberrevolutionens framsteg. Rjutin-plattformen var så hotfull och skrämmande för Stalin att han inte ens vågade sprida den bland centralkommitténs medlemmar. Vid centralkommitténs plenarmöte fördömde man Rjutin utan att ha läst hans plattform. Men det var först fyra år senare, 1936, som hela omfattningen av oppositionens verksamhet stod klar för Stalin. Det gjorde honom ursinnig och var en av de viktigaste anledningarna till att han släppte lös den Stora terrorn.

Det finns många andra frågor som jag inte kan gå in på här på grund av den korta tiden. Jag skulle vilja diskutera om det fanns en militär sammansvärjning mot Stalin 1937 eller ej. Men att bara skissera denna fråga skulle kräva ännu en föreläsning. Ungefär en tredjedel av min senaste bok, som är på 500 sidor, ägnas just åt denna fråga, och jag hoppas att den snart kommer att ges ut på engelska i väst.

Konsekvenserna av Stalins terror

Jag skulle kort i stora drag vilja gå igenom de övergripande konsekvenserna av den Stora terrorn. Konsekvenserna handlar inte bara om att i stort sett tre generationer av bolsjevikier utrotades.

Den första generationen är det gamla leninistiska gardet som hade fört den underjordiska kampen och förberett och genomfört oktoberrevolutionen. Den andra generationen är de som i stort antal anslöt sig till partiet under inbördeskriget. Och den tredje generationen är den del av den yngre generationen som växte upp under stalinismen.

På grund av att dessa hela generationer utrotades så försvann den bolsjevikiska mentaliteten. Det som försvann var den bolsjevikiska personligheten, med sin speciella moral och syn på världen. Hela denna sorts personlighet försvann. Det var inte bara en tragedi för Ryssland utan för hela den internationella kommunistiska rörelsen, historiens största politiska rörelse. I Sovjetunionen antingen avrättades eller skickades tiotusentals utländska kommunister och tusentals andra politiska emigranter till lägren och fängelserna.

De som drabbades värst var de kommunister som kom från länder med totalitära regimen och där de kommunistiska partierna var illegala. 1937 var hälften av regeringarna i Europa fascistiska eller halvfascistiska. Men förlusterna för den internationella kommunistiska rörelsen tog inte slut där. Tiotusentals om inte hundratusentals människor ryggade tillbaka av fasa inför det spektakel de bevittnade, Moskvarättegångarna och den Stora terrorn.

De som blev kvar i ledningen för de olika kommunistpartierna efter den Stora terrorn var antingen helt demoraliserade eller besudlade av att själva har varit med om Stalins brott. Det gäller även flera framstående personer som senare blev kända för att ha antagits kämpa mot stalinismen på 50-talet. Sedan slutet av 80-talet har det publicerats flera dokument som visar att ungraren Imre Nagy befann sig i Sovjetunionen efter 1930. Han blev agent för GPU och dussintals ungrare, bulgarer och andra kommunister arresterades efter att ha blivit angivna av honom. Det finns material som visar att Tito deltog direkt i genomförandet av utrensningarna i det jugoslaviska kommunistpartiet. Han skriver själv: "Ibland hör man folk säga, 'Jag är inte trotskist, men inte heller stalinist.'" Och fortsätter: "Var och en som säger det är säkert trotskist."

Vid sin konferens 1939 förkunnade det jugoslaviska kommunistpartiet att det hade genomfört en framgångsrik utrensning i partiet, men att den måste fortsätta. Den genomfördes förvisso av Tito, men en annan som anförtroddes att fortsätta utrensningarna var Milovan Djilas. Han berättar naturligtvis inte något om dessa hjältemodiga dåd och erfarenheter i sina memoarer, men ett intressant faktum framkommer i hans kommentarer om Andra världskriget. 1940 publicerade en av det jugoslaviska kommunistpartiets ledande medlemmar, Petrovich, en bok om det sovjetiska termidor. Boken förbjöds senare i Jugoslavien. 1942 hävdade Tito att Petrovich var både trotskist och agent för utländska underrättelsetjänster. Djilas säger att Petrovich aldrig erkände, trots att han misshandlades svårt. Han kunde återge denna historia eftersom han själv deltog i förtrycket.

Om vi återvänder till Sovjetunionen, så kallar vi ibland de personer som ersatte dem som föll of-

fer för utrensningarna för 1937 års nya rekryter eller nyutvalda. Till sin egen stora förvåning började dessa personer hamna på poster både inom partiet och regeringsapparaten som de aldrig hade drömt om.

Jag ska bara nämna några få: 1936 var Brezjnev ledare för en teknisk skola, 1937 blev han ordförande i en stadssovjet och 1938 blev han sekreterare i en av partiets regionala kommittéer. 1936 var Kosygin direktör för en liten symaskinsfabrik, 1937 satt han på ledande poster i partiorganisationen i Leningrad och 1939 valdes han in som medlem i partiets centralkommitté. Han utnämndes till minister för lätt industri och vice ordförande i Sovnarkom. Gromyko var forskare vid Ekonomiska institutet. Han hade aldrig varit indragen i diplomatisk verksamhet, men redan 1943 var han ambassadör i USA. Under de mycket svåra förhållanden som rådde i Sovjetunionen under Stalin på den tiden hamnade dessa personer i positioner som de aldrig tidigare befunnit sig på. Plötsligt åkte de runt i egna bilar med privatchaufför. Plötsligt hade de mycket fina lägenheter i byggnader som hade byggts speciellt för den sovjetiska eliten, och de åtnjöt allehanda andra privilegier. De kunde naturligtvis inte låta bli att betala tillbaka till Stalin genom att vara enormt krypande, och de var beredda att genomföra vilka avskyvärda handlingar som helst som han krävde.

Vi måste komma ihåg att den stora majoriteten av den kommunistiska rörelsens medlemmar hade skolats i en antifascistisk anda. Om det inte vore för den Stora terrorn så är det mycket osannolikt att Stalin så lätt skulle ha kunnat genomdriva sin pakt med Hitler. Utan den Stora terrorn är det mycket osannolikt att den antisemitism som bröt ut omedelbart efter utrensningarna skulle ha accepterats så lätt. Och denna nyutvalda generation som kom till makten efter 1937 satt vid makten i nästan 50 år. De gjorde allt för att garantera att generationen som växte upp efter Chrusjtjovs avslöjanden 1956 inte skulle få något socialistiskt medvetande. Senare ersattes de av en generation av extrema cyniker som helt skamlöst deltog i korruptionen och var helt likgiltiga inför bristen på ideologi och moral i hela landet. Utöver dessa personers allmänna inkompetens måste vi peka på deras oförmåga att lägga fram några verkliga politiska tankar.

Om vi tänker på det så blir det lättare att förstå de händelser som under senare år har ägt rum i det tidigare Sovjetunionen. Det kanske är lättare att förstå en person som Gorbatjov. Vi kan förstå hur personer som Jakovlev och Jeltsin utvecklades. Fram tills de var omkring 60 år antogs de vara anhängare till de kommunistiska teorierna för att sedan plötsligt bli skamliga antikommunister. Vi kan förstå vad som händer i många av de tidigare sovjetiska republikerna, där i praktiken varenda person i ledande ställning är medlem i den tidigare partibyråkratin. De har nu blivit extrema nationalisterna. På detta område hör vi alltså än idag ekon från den Stora terrorn.

(Översättning mars -07: Göran Källqvist)